

Determinanty

konkurencyjności międzynarodowej

— ewolucja poglądów

Karolina Pawlak, mgr
Akademia Rolnicza, Poznań

1. Wstęp

Od starożytności uważa się, że jednym z zasadniczych źródeł bogacenia się narodów jest międzynarodowa wymiana handlowa. Przyczyną, dla której kraje włączają się w wymianę międzynarodową, jest więc nie tylko konieczność, ale przede wszystkim korzyści, jakie wynikają z wymiany. Podstawową zasadą teorii handlu międzynarodowego jest podział korzyści globalnych między wszystkie kraje uczestniczące w wymianie, co oznacza, że każdy kraj na wymianie korzysta, nie oznacza jednak, iż każdy korzysta w takim samym stopniu [Zielińska-Głębocka, 1997, s. 27]. Poszczególne państwa konkurują między sobą o uzyskanie możliwie największych korzyści, płynących z uczestnictwa w międzynarodowym podziale pracy, jeśli to możliwe większych niż partnerzy. Zwiększenie poziomu międzynarodowej konkurencyjności gospodarki jest współcześnie jednym z najważniejszych wyzwań rozwojowych dla wielu krajów, w tym także dla Polski. Dyskusja, dotycząca przesłanek wzrostu konkurencyjności, zatacza coraz szersze kręgi, a pojęcie „konkurencyjność” jest coraz powszechniej stosowane w literaturze ekonomicznej. Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki jest zjawiskiem dynamicznym i wielopłaszczyznowym, kształtowanym przez zespół wielu różnorodnych czynników. Dynamika tego zjawiska i zmiany charakteru konkurencji znajdują odzwierciedlenie w ewolucji definicji pojęcia. Początkowo konkurencyjność gospodarki definiowano najczęściej jako zdolność danego kraju do produkowania i dystrybucji towarów oraz usług konkurencyjnych w stosunku do towarów i usług produkowanych w innych krajach, przy założeniu rosnącego poziomu życia społeczeństw [Scott, 1985]. Ze względu na postępującą integrację i globalizację, a także stale zmieniające się otoczenie, warunki ekonomiczne, technologiczne i instytucjonalne, coraz większe znaczenie przypisuje się czynnikom systemowym, określając konkurencyjność kraju jako takie ukształtowanie się warunków instytucjonalnych, makroekonomicznych i warunków konkurencji oraz sprawności mechanizmu rynkowego, które budują podstawy ekonomiczne dla dynamicznego rozwoju kraju i przedsiębiorstw w warunkach zmieniającego się otoczenia [Bossak, 2000b, s. 19–37].

W literaturze przedmiotu zdecydowanie odróżnia się pojęcie międzynarodowej pozycji konkurencyjnej i międzynarodowej zdolności konkurencyjnej. Pozycja konkurencyjna jest statycznym ujęciem zjawiska konkurencyjności, jest bowiem rozumiana jako zdolność do konkutowania w danym czasie. Zdolność konkurencyjna natomiast stanowi próbę rozważania problematyki konkurencyjności z uwzględnieniem czynnika dynamicznego. Żadnemu podmiotowi gospodarczemu pozycja konkurencyjna nie jest dana raz na zawsze, a w podejściu dynamicznym zostaje uwydatniona nie tylko sama zdolność do konkutowania w danym czasie, „tu i teraz”, ale i zdolność do poprawy konkurencyjności. Jest to ujęcie konkurencyjności od strony jej czynników i uwarunkowań¹.

Przewaga konkurencyjna może mieć swoje źródło w:

- 1) względnie niższych kosztach i możliwości oferowania niższych cen;
- 2) tańszych źródłach zaopatrzenia, lepszej lokalizacji, tańszej sile roboczej;
- 3) wytwarzaniu produktów lub usług najwyższej jakości;
- 4) niezawodności produktów, dostaw, obsługi serwisowej;
- 5) względnie wyższej innowacyjności i elastyczności (przewaga technologiczna, organizacyjna, wyższa jakość instytucji, sprawność mechanizmów), zapewniających lepsze dostosowanie podaży do popytu, oferowanie szerokiej gamy produktów, dostosowanych do wymagań klienta i szybkie reagowanie na zmiany jego upodobań;
- 6) dywersyfikacji i indywidualizacji produktów i usług, zapewniających klientom wyższą, w stosunku do konkurentów, jakość i wartość użytkową przy porównywalnej cenie;
- 7) działaniach w sferze organizacji i zarządzania, które zapewniają wysoką dynamikę wzrostu produkcji i sprzedaży oraz wzrost wartości firmy;
- 8) synergii zewnętrznych, związanych np. z przynależnością państwa do ugrupowań integracyjnych [Bakier, Meredyk, 2000, s. 41–42; Bossak, 2000a, s. 45–46, s. 50].

Przewaga konkurencyjna może się też kształtować pod wpływem uwarunkowań niezależnych, jak np. koniunktura międzynarodowa, postęp technologiczny, zmiany struktury popytu i podaży, czy zmiany zasad współpracy i konkurencji na rynku. Ponadto nie można zapominać o roli i wpływie państwa na generowanie lub zanik przewagi konkurencyjnej. Kształtując otoczenie prawno-instytucjonalne, politykę makroekonomiczną, strukturalną i społeczną państwo rzuca na warunki udziału danego kraju w podziale korzyści, płynących z międzynarodowej wymiany handlowej.

Ponieważ konkurencyjność, czy to w skali mikro- czy makroekonomicznej, nabiera dziś kluczowego znaczenia dla rozwoju gospodarczego każdego kraju, celem artykułu jest próba syntezy najbardziej rozpowszechnionych w literaturze ekonomicznej propozycji ujmowania determinant konkurencyjności międzynarodowej i wskazanie zmian zachodzących w charakterze konkurencji.

¹ Por. [Wziątek-Kubiak, 1997, s. 45–56].

2. Konkurencyjność w ujęciu makroekonomicznym

W ujęciu makroekonomicznym (ściślej na szczeblu gospodarki narodowej) o międzynarodowej zdolności (przewadze) konkurencyjnej decydują przede wszystkim następujące czynniki [Misala, Ślusarczyk 1999, s. 71]:

- 1) zasoby i wydajność podstawowego czynnika wytwórczego, jakim są ludzie wraz z ich umiejętnościami;
- 2) zasoby i efektywność wykorzystania surowców naturalnych;
- 3) zasoby i efektywność funkcjonującego kapitału rzeczowego;
- 4) zasoby, poziom rozwoju i efektywność wykorzystywania wiedzy technicznej;
- 5) sprawność systemu społeczno-ekonomicznego, z prowadzoną na bieżąco przez rządy polityką ekonomiczną i możliwościami oddziaływania na tzw. międzynarodowe otoczenie ekonomiczne włącznie.

Bardzo duży wpływ na zdolność konkurencyjną gospodarki mają wielkość i jakość zasobów ludzkich danego kraju. Należy przez to rozumieć strukturę wieku, płci, stopień wykształcenia, poziom etyki zawodowej. Ważnym elementem jest także mobilność siły roboczej: pozioma i pionowa oraz stopień jej zorganizowania. Nie mniej istotne są zwyczaje, np. etos pracy czy duch przedsiębiorczości.

Wielkość zasobów naturalnych (zarówno w wielkościach bezwzględnych ogółem, jak i *per capita*), takich jak surowce mineralne, klimat, położenie, wielkość i układ naturalny sieci wodnej, ma także duże znaczenie w kształtowaniu międzynarodowej konkurencyjności gospodarki. Jednak zdaniem zwolenników dynamicznej teorii kosztów komparatywnych, budowanie przewagi komparatywnej na podstawie względnej obfitości wyposażenia kraju w czynniki produkcji nie wydaje się słuszne. Odchodzą oni od tradycyjnych przewag komparatywnych, których istotą jest relatywna obfitość czynników produkcji oraz zasobów naturalnych, w stronę przewag komparatywnych, bazujących na różnicach w poziomie technologii i wydajności pracy. Skrajne poglądy głoszą, że względna obfitość bogactw naturalnych, opóźniając lub osłabiając działania kraju obfitującego w te bogactwa na rzecz tworzenia nowych i konkurencyjnych struktur gospodarczych, może być nawet obciążeniem, a nie atutem w walce konkurencyjnej.

W kształtowaniu zdolności konkurencyjnej każdej gospodarki stale rośnie znaczenie odziedziczonej po poprzednich pokoleniach infrastruktury ekonomicznej. System transportowy, komunikacyjny, energetyczny, sieć wodociągowa, system szkolnictwa i ochrony zdrowia oraz stan budownictwa mieszkaniowego stają się czynnikami, których wielkość, a przede wszystkim jakość są naturalnym zapleczem działalności przedsiębiorstw.

Niezwykle istotną determinantą zdolności konkurencyjnej są zasoby kapitałowe danego kraju. Należy tu uwzględnić zarówno kapitał finansowy, tj. jego wielkość, strukturę, stopień dostępności i koszt uzyskania oraz jakość systemu finansowego (bankowego) czy bogactwo oferty produktowej, jak i kapitał rzeczowy oraz produkcyjny. Im większe są zasoby kapitału produkcyjnego

go, niższy wiek posiadanego majątku, a jego struktura bardziej nowoczesna, tym jego wpływ na zdolność konkurencyjną danej gospodarki będzie większy.

Czynnikami o podstawowym znaczeniu w kształtowaniu międzynarodowej konkurencyjności każdej gospodarki są zasoby technologiczne. Rozwój technologii zmienił tempo i charakter rozwoju gospodarczego, przyczynił się do powstania nowych konkurencyjnych struktur, a przez to także przewag komparatywnych.

Konkurencyjność gospodarki narodowej bazuje na konkurencyjności przedsiębiorstw, a o tej w coraz większym stopniu decydują czynniki, związane z jakością, nowoczesnością i ciągłym ulepszaniem wyrobów, spychając na dalszy plan elementy kosztowo-cenowe. Nabywcy są skłonni zapłacić znacznie wyższą cenę za nowoczesny i niezawodny wyrób. Ponieważ wraz z dynamicznym rozwojem postępu technicznego skrócił się okres życia produktów, to w walce konkurencyjnej, szczególnie na arenie międzynarodowej, zwyciężają kraje dysponujące nowoczesnymi technikami i technologiami.

Ogromny wpływ na zdolność konkurencyjną gospodarki ma efektywność wykorzystania zasobów. Wysoka wydajność pracy, relatywnie niskie jednostkowe koszty pracy, niska materiało- i energochłonność produkcji świadczą nie tylko o posiadanej zdolności konkurencyjnej, ale są szansą na jej utrzymanie w przyszłości. Stopień i sposób wykorzystania posiadanych zasobów produkcyjnych, infrastruktury ekonomicznej oraz miejsce w międzynarodowym podziale pracy zależą od systemu społeczno-gospodarczego i polityki ekonomicznej rządu. System społeczno-gospodarczy decyduje o zasadach tworzenia i podziału dochodu, określa system własności w gospodarce, zakres stosowania narzędzi ekonomicznych, a tym samym intensywność konkurencji na rynku czynników produkcji i rynku produktów, determinuje także kierunki i charakter rozwoju gospodarczego. W kreowaniu warunków i zdolności gospodarki do międzynarodowej konkurencji są szczególnie istotne proinnowacyjność i prorozwojowość polityki ekonomicznej. Proinnowacyjna polityka gospodarcza, polegająca na jej ukierunkowaniu na postęp techniczno-organizacyjny, stwarzaniu podmiotom gospodarczym dogodnych warunków do ciągłego poszukiwania i wykorzystywania w praktyce wyników badań naukowych, nowych koncepcji i wynalazków, staje się w obecnej fazie rozwoju konkurencyjności imperatywem. Prorozwojowość polityki gospodarczej wyraża się natomiast w jej ukierunkowaniu na zapewnienie trwałego i efektywnego rozwoju gospodarki.

Możliwość oddziaływania na międzynarodowe otoczenie ekonomiczne posiadają wyłącznie kraje o dużym potencjale gospodarczym, ale także kraje mające pozycję *quasi-monopolisty* w określonej dziedzinie produkcji lub usług. Znaczenie tego czynnika w kształtowaniu zdolności konkurencyjnej gospodarki zależy od²:

² Charakterystyka determinant międzynarodowej konkurencyjności gospodarki na podstawie: [Bombińska, 1998, s. 170-173; Bieńkowski, Sadza, 2000, s. 59].

- udziału danego kraju w handlu światowym (wysoki udział oznacza większą zależność zagranicznych partnerów, a tym samym większe możliwości uzyskania lepszych warunków działania dla własnych producentów);
- wielkości i potencjału rozwojowego krajowego rynku (duży i chłonny rynek krajowy przyciąga kapitał produkcyjny, któremu często towarzyszy napływ nowych technologii, nowatorskich technik zarządzania oraz ożywienie walki konkurencyjnej z krajowymi producentami, co przyspiesza obniżkę kosztów oraz wprowadzanie postępu technicznego);
- roli waluty kraju w systemie rozliczeń i płatności międzynarodowych (waluta kraju dominującego pełniąca funkcję waluty światowej umożliwia mu finansowanie swego rozwoju, a zatem poprawę zdolności konkurencyjnej, w stopniu większym niż wynikałoby to z jego wewnętrznych relacji bilansowych, a przy tym koszt tego finansowania jest ponoszony przez inny kraj);
- pozycji i roli kraju w międzynarodowym życiu politycznym.

3. Teoria przewag konkurencyjnych M. E. Portera

Wśród badaczy problematyki konkurencyjności gospodarek krajowych największe uznanie zyskała teoria tzw. czworoboku narodowych przewag konkurencyjnych M. E. Portera. Koncepcja ta zakłada występowanie czterech grup atrybutów (cech jakościowych) danego kraju, które determinują otoczenie działalności firm krajowych. Są to : a) uwarunkowania czynnikowe, b) uwarunkowania popytowe, c) branże pokrewne i wspierające, d) strategia, struktura i rywalizacja wewnątrzrajowa [Hajdukiewicz, 2001, s. 9].

Czynniki te tworzą tzw. właściwy diament przewagi konkurencyjnej Portera. Staje się bowiem istotne nie tyle oddziaływanie każdego z nich z osobna, ile wypadkowa ich łącznego oddziaływania, traktować je więc należy jako system. Determinanty przewag konkurencyjnych mogą się wzajemnie wspomagać lub też osłabiać. Optymalna sytuacja ma miejsce, gdy konkurencyjność międzynarodowa jest określana przez wszystkie czynniki łącznie, ale przewagi konkurencyjne mogą wynikać także z działania tylko jednego lub dwóch czynników [Bombińska, 1998, s. 175–176]. Wówczas jednak trudno jest taką przewagę utrzymać.

Według M. E. Portera czynniki produkcji, w ujęciu klasycznej teorii kosztów komparatywnych, odgrywają coraz mniejszą rolę w kształtowaniu przewag komparatywnych. Postępująca globalizacja osłabiła bowiem znaczenie dostępności określonych czynników w danym miejscu. Zasoby ludzkie, kapitał i wiedza charakteryzują się obecnie znaczną mobilnością, a więc mogą być przesuwane między krajami. M. E. Porter twierdzi, że liczba czynników produkcji, które w danym momencie znajdują się w posiadaniu jakiegoś kraju ma mniejsze znaczenie niż tempo i efektywność, z jaką są one tworzone przez przemysł tego kraju [Hajdukiewicz, 2001, s. 10]. W tworzeniu przewag konkurencyjnych coraz większe znaczenie mają czynniki kreowane przez dany kraj,

np. przez system edukacji czy wspieranie badań. Zajmują one miejsce tradycyjnych, dziedziczonych (nabytych) czynników produkcji, takich jak zasoby naturalne, czy nisko wykwalifikowana siła robocza. Za najważniejsze M. E. Porter przyjmuje czynniki, które wymagają ciągłych i znaczących inwestycji oraz są wyspecjalizowane, tzn. dostosowane do potrzeb poszczególnych przemysłów [Hajdukiewicz, 2001, s. 10]. Dowodzi, że brak określonych czynników produkcji na drodze zachęcania do innowacji i poszukiwania możliwości wykorzystania innych zasobów, może przyczynić się do wzrostu konkurencyjności gospodarki.

Struktura i charakter popytu krajowego determinują sposób, w jaki firmy dostosowują się do potrzeb nabywców. Kraje uzyskują przewagę konkurencyjną w tych branżach, w których istnieją wyraźne i w miarę wczesne sygnały, dotyczące kształtowania się przyszłych kierunków rozwoju rynku [Bombińska, 1998, s. 176], skłaniają one bowiem do większej innowacyjności i osiągnięcia przewagi nad zagranicznymi rywalami.

Istnienie branż pokrewnych i wspierających się gwarantuje dopływ innowacji od dostawców, a także zapewnia efektywną podaż podzespołów. Konkurencyjni dostawcy umożliwiają zaopatrzenie w sposób najszybszy, najefektywniejszy, niezawodny, a często również preferencyjny. Znaczne korzyści wynikają ze współpracy z przemysłami zaopatrującymi oraz z lokalizacji. Dostawcy i końcowi użytkownicy zlokalizowani blisko siebie (zarówno w sensie geograficznym, jak i kulturowym) mogą korzystać z krótkich kanałów komunikacji, ciągłego i szybkiego przepływu informacji, jak również z bieżącej wymiany idei i innowacji. Dzięki temu przedsiębiorstwa wspólnie mogą podejmować wysiłki, mające na celu poprawę jakości i technologii produkcji, co stymuluje procesy innowacyjne [Hajdukiewicz, 2001, s. 11].

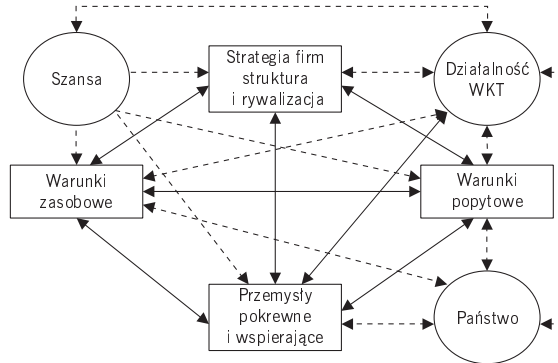
Czwartą determinantą przewagi konkurencyjnej kraju są warunki tworzenia, organizacji i zarządzania przedsiębiorstwem, a także charakter rywalizacji na rynku krajowym. Decydując o tym, na jakich zasadach firmy są tworzone i organizowane oraz jakie stosuje się style zarządzania i metody rywalizacji, określają one w znacznym stopniu sposób, w jaki przedsiębiorstwa prowadzą działalność na rynku krajowym [Hajdukiewicz, 2001, s. 11].

Koncepcja diamentu M. E. Portera nie wyjaśnia w pełni źródeł uzyskania przez dany kraj przewagi konkurencyjnej, wymaga jeszcze uwzględnienia dwóch dodatkowych czynników. Rozważania M. E. Portera uzupełnił J. H. Dunning, a kompletna teoria rozwiniętego diamentu Portera wskazuje na następujące determinanty konkurencyjności [Misala, Ślusarczyk, 1999, s. 71–72]:

- 1) wyposażenie w czynniki wytwórcze;
- 2) kształtowanie się rozmiarów i struktury popytu (warunki popytowe);
- 3) politykę gospodarczą państwa, która może mniej lub bardziej sprzyjać podnoszeniu poziomu konkurencyjności;
- 4) mniej lub bardziej sprzyjający zbieg okoliczności wewnętrznych i zewnętrznych (np. odkrycia, wynalazki, przełomy technologiczne, nagłe, duże zmiany popytu na rynkach zagranicznych);

- 5) transnarodową działalność gospodarczą WKT, tj. wielkich korporacji zagranicznych funkcjonujących na terenie danego kraju oraz krajowych poza jego granicami;
- 6) powiązania między różnymi gałęziami przemysłu.

Znaczenie poszczególnych czynników, siła ich oddziaływania oraz konfiguracja zmieniają się w czasie. Istotę rozważań M. E. Portera i J. H. Dunninga przedstawia rysunek 1.

Rys. 1

Determinanty konkurencyjności krajów (narodów) według M. E. Portera z uwzględnieniem uwag J. H. Dunninga

Źródło: [Misala, Ślusarczyk, 1999, s. 73, za Dunning, 1992, s. 140].

Z koncepcją M. E. Portera jest spójny podział czynników konkurencyjności, opracowany przez W. D. Abermathy'ego, W. B. Clarka i A. M. Kantowa. Dzielią oni determinanty konkurencyjności międzynarodowej, z jednej strony na tzw. czynniki twarde oraz miękkie, z drugiej natomiast na czynniki makro- i mikroekonomiczne (tabela 1.). Czynniki twarde oddziałują na kształtowanie się produktywności, mówiąc zaś o czynnikach miękkich, mamy na myśli przede wszystkim umiejętność realizacji wyznaczonej strategii przez właściwe zarządzanie. W ciągu ostatnich lat obserwujemy na światowych rynkach ewolucję od twardych do miękkich wyznaczników konkurencyjności.

Tabela 1.

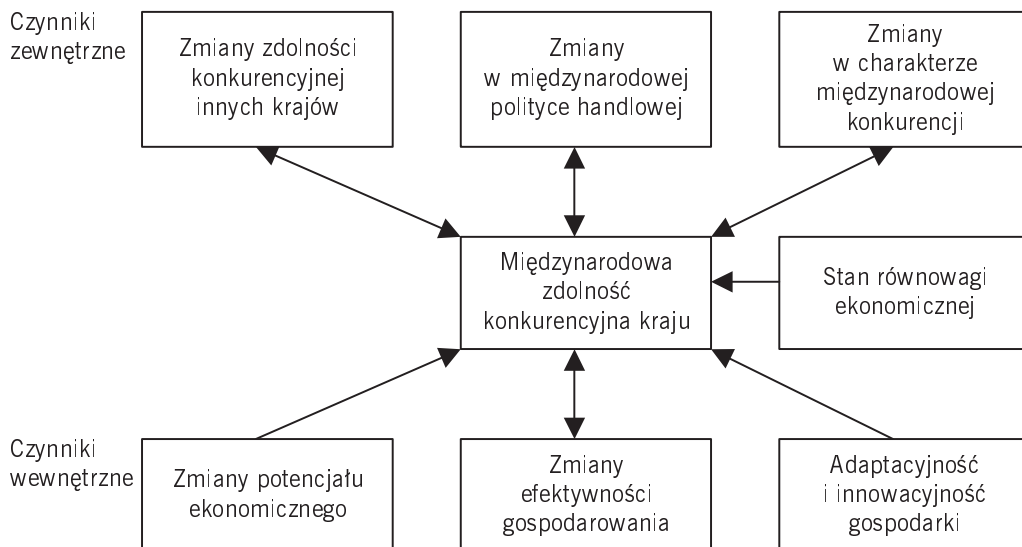
Podstawowe czynniki determinujące zdolność konkurencyjną gospodarki narodowej

Czynniki	Makroekonomiczne	Mikroekonomiczne
Twarde	Polityka ekonomiczna rządu Polityka przemysłowa, monetarna i fiskalna, podatki, rynki kapitałowe	Zdolność produkcyjna Wyposażenie zakładów i instytucji
Miękkie	Otoczenie społeczno-ekonomiczne Etyka pracy, regulacje prawne, system edukacyjny	Zarządzanie przedsiębiorstwem Strategia firm, konkurencyjność pozycenowa, promocja, marketing

Źródło: [Bombińska, 1998, s. 175, za Abermathy, Clark, Kantow, 1981].

4. Konkurencyjność systemowa

Po zdefiniowaniu pojęcia gospodarki konkurencyjnej, J. Bossak podejmuje także próbę określenia wymiarów międzynarodowej konkurencyjności gospodarki. Czynniki, jakie je określają przedstawia rys. 2.

Rys. 2.

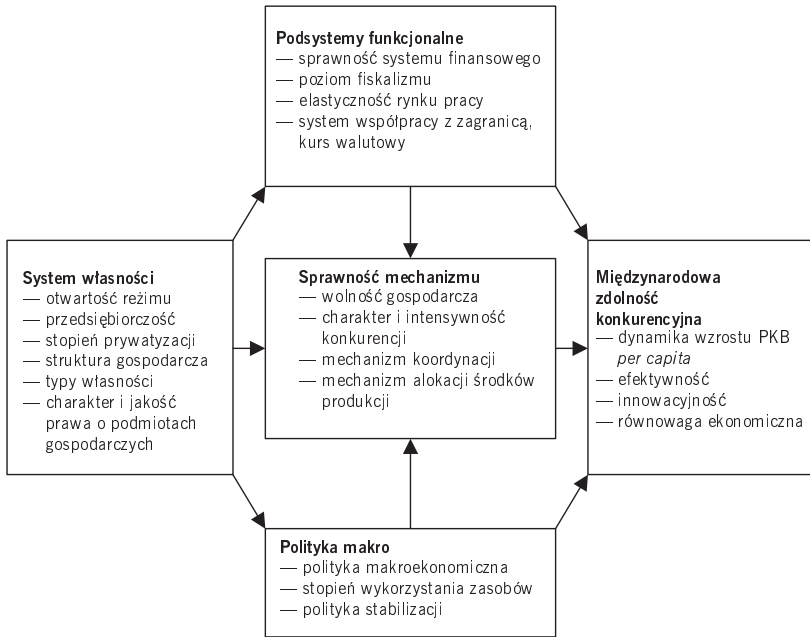
Czynniki określające międzynarodową zdolność konkurencyjną kraju

Źródło: [Bossak, 1987, s. 209].

Stosuje odmienną od przywołanych wcześniej klasyfikacji i wyróżnia wewnętrzne i zewnętrzne determinanty międzynarodowej zdolności konkurencyjnej danego kraju (rys. 2.). Podkreśla złożoność pojęcia konkurencyjności i wprowadza dużą ilość kryteriów, służących do jego oceny, co przedstawia rys. 3. Znaczenia nabierają tu czynniki systemowe.

Sprawność systemu gospodarczego w dużej mierze jest określana przez stopień wolności gospodarczej, charakter i intensywność konkurencji na rynku dóbr i usług oraz czynników produkcji. Duży wpływ na nią ma jakość instytucji i organizacji, tworzących infrastrukturę rynkową [Bossak, 2000a, s. 51]. Podstawą tej sprawności jest otwartość praw własności, co oznacza swobodę podejmowania działalności gospodarczej i wyboru typu własności. Im wyższy stopień otwartości systemu, tym większe potencjalne możliwości pobudzenia konkurencji, wyzwolenia energii przedsiębiorczości i innowacyjności, tym sprawniejszy mechanizm dostosowania podaży i popytu na rynku produktów i usług finalnych, na rynku czynników produkcji, jak i efektywność mechanizmu alokacji zasobów [Bossak, 2000a, s. 51].

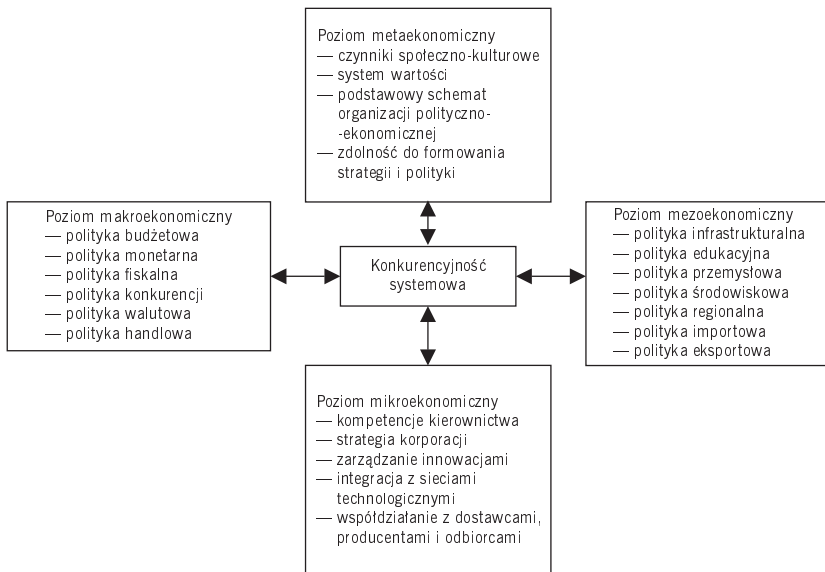
Zespół czynników determinujących konkurencyjność systemową przedstawia rysunek 4.

Rys. 3.

System prawny, organizacje, mechanizmy, struktura gospodarcza i polityka makroekonomiczna a międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju

Źródło: [Bossak, 2000a, s. 52].

Rys. 4.

Determinanty konkurencyjności systemowej

Źródło: [Lubiński, 1995, s. 38, za Esser, Hildebrand, Messner, Meyer-Stamer, s. 28].

Podmiotami decydującymi o konkurencyjności gospodarki na poziomie makroekonomicznym są: władza ustawodawcza i wykonawcza oraz pozarządowe instytucje szczebla centralnego (np. bank centralny, sądownictwo). Szczebel mezoekonomiczny tworzą lokalne władze ustawodawcze i wykonawcze, branżowe i terytorialne zrzeszenia przedsiębiorców, organizacje pracodawców, związki konsumentów oraz inne organizacje prywatne. Poziom mikroekonomiczny zaś stanowią przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowe. Każda z grup podmiotów działa we właściwych sobie obszarach i w charakterystyczny dla siebie sposób. Na szczeblu metaekonomicznym największe znaczenie mają:

- akceptacja społeczna dla przyjętego modelu gospodarki rynkowej i jej orientacji na rynek światowy,
- podstawowy system instytucji prawnych, politycznych, ekonomicznych oraz ogólnej organizacji społeczeństwa, które uruchamiają proces społecznego komunikowania się i uczenia oraz pobudzają innowacyjność i konkurencyjność,
- zdolność podmiotów gospodarujących do tworzenia średnio- i długookresowych strategii rozwoju [Lubiński, 1995, s. 39–40].

5. Konkurencyjność według Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD)

Szerokie podejście do determinant konkurencyjności prezentują również raporty OECD. W raporcie na temat nauki, techniki i przemysłu z 1998 roku zwraca się uwagę, że kluczową rolę we wzroście efektywności i konkurencyjności przemysłu krajów rozwiniętych spełniają takie czynniki jak:

- 1) tempo wzrostu produkcji przemysłowej i usługowej,
- 2) struktura gospodarcza i przemysłowa, w tym charakter specjalizacji, znaczenie gałęzi bazujących na wiedzy i wysokich technologiach, oddziaływanie między produkcją a usługami,
- 3) tempo i charakter zmian strukturalnych,
- 4) inwestowanie, w tym intensywność inwestycji rzeczowych, inwestycji w technologie informatyczne i komunikacyjne oraz w kapitał wysokiego ryzyka, a także bezpośrednie inwestycje zagraniczne,
- 5) zatrudnienie i kwalifikacje (zmiany struktury sektorowej i zawodowej zatrudnienia, inwestowanie w kształcenie i edukację),
- 6) wydajność pracy, kapitału i ogółu czynników produkcji oraz koszty (jednostkowe koszty pracy) i ceny (ceny producenta),
- 7) handel zagraniczny, w tym struktura eksportu, eksportowe udziały rynkowe, wielkość obrotów w usługach,
- 8) rola małych i średnich przedsiębiorstw,
- 9) działalność naukowo-badawcza i technologiczna (wydatki na B + R, liczba pracowników naukowo-badawczych),

- 10) działalność innowacyjna (wydatki zewnętrzne firm, analiza rynku, projektowanie i wzornictwo wyrobów, patenty i licencje),
- 11) przepływy technologii między krajami i regionami [Zielińska-Głębocka, 2000, s. 14–15].

5.1. Jakościowy wymiar konkurencyjności

Z przywołanych koncepcji ujmowania determinant konkurencyjności międzynarodowej wynika, że w miarę upływu czasu na znaczeniu zyskują czynniki jakościowe, kreowane przez człowieka, związane przede wszystkim z promowaniem edukacji i rozwojem technologii, w tym sektora technologii informacyjno-komunikacyjnych. W odróżnieniu od tradycyjnych czynników konkurencyjności, tj. zasobów podstawowych czynników wytwórczych i efektywności ich wykorzystania, mają one trudno mierzalny charakter.

W odniesieniu do zasobów pracy dziś jest istotna nie tyle łączna podaż pracy, ile kapitał ludzki, a więc poziom umiejętności, wiedza i kompetencje zatrudnionych pracowników oraz zdobyte przez nich doświadczenie zawodowe. Najprostszym i najczęściej używanym miernikiem kapitału ludzkiego jest stopień edukacji poszczególnych osób, chociaż nie uwzględnia on jakości nauczania, praktyki zawodowej itp. Istotnymi wskaźnikami jakości kapitału ludzkiego są nakłady, przeznaczane na szkolnictwo i rozwój działalności badawczo-rozwojowej (B + R) oraz liczba zatrudnionych w sektorze B + R. Inwestycje we własny kapitał ludzki oraz przyciąganie wysoko wykwalifikowanych pracowników z innych krajów powodują wzrost potencjału innowacyjnego gospodarki narodowej i jej zdolności konkurencyjnej na rynku światowym. Wysiłek związany ze strefą B + R (wydatki i personel) rozkłada się zwykle na 4 sektory: sektor przedsiębiorstw, szkolnictwo wyższe, instytucje rządowe i instytucje prywatne typu *non-profit*. W krajach OECD największe wydatki są ponoszone w sektorze przedsiębiorstw, gdzie prowadzone badania z jednej strony koncentrują się na tworzeniu nowych produktów i technik produkcyjnych, a z drugiej strony są powiązane z wysiłkiem innowacyjnym całej gospodarki [Jagiello, 2003, s. 29].

Ważną rolę w konkurencyjności gospodarki odgrywa także jakość kapitału rzeczowego. Inwestycje w kapitał rzeczowy i zmiany technologiczne są obecnie uznawane za czynnik istotniejszy w budowaniu przewagi konkurencyjnej niż zasoby tego kapitału w ujęciu ilościowym. Do zmian struktury i jakości kapitału rzeczowego w znacznym stopniu przyczyniają się inwestycje zagraniczne, sprzyjające transferowi nowoczesnych technologii. Napływ inwestycji do kraju goszczącego pozwala korzystać z „obcych” osiągnięć technologicznych i dowodzi, że umiejętności kreowania czynników wytwórczych (tu: działania na rzecz przyciągania inwestycji zagranicznych) są ważniejsze od względnie obfitego wyposażenia w te czynniki.

Kreowanie czynników konkurencyjności wiąże się także ze zdolnością gospodarki do generowania innowacji. Aktywność innowacyjna może być oceniana np. na podstawie liczby zgłoszeń patentowych i liczby przyznanych

patentów, nowych przyrządów naukowych, nowych metod, prototypów i publikacji³. Poziom innowacyjności danego kraju jest uzależniony od stanu kapitału ludzkiego: wiedzy, kwalifikacji i doświadczenia zatrudnionych w gospodarce narodowej. Dla wzrostu konkurencyjności jest konieczny nie tylko wysoki poziom wykształcenia pracujących w różnych sektorach gospodarki, ale przede wszystkim umiejętności zastosowania zdobytej przez nich wiedzy w praktyce. Za gospodarkę wysoko wykwalifikowaną uważa się taką, w której wysokie kwalifikacje pracowników są powszechne i pozwalają osiągnąć wysoką produktywność w wielu sektorach gospodarki, przy jednoczesnym utrzymaniu wysokiego poziomu płac i względnej równości dochodów [Jagiello, 2003, s. 34].

6. Zakończenie

Jak wynika z zaprezentowanych koncepcji, międzynarodowa konkurencyjność gospodarki jako zjawisko wielopłaszczyznowe i dynamiczne jest kształtowana przez zespół wielu różnorodnych czynników. Autorzy klasyfikacji determinant, warunkujących osiągnięcie przez dany kraj przewagi konkurencyjnej, nie tylko prezentują zróżnicowane podejście do problemu. Różnią się też w opiniach na temat roli poszczególnych czynników oraz tego, które z nich z największą siłą i w największym stopniu decydują o osiągnięciu sukcesu na rynkach międzynarodowych. Analizując ich rozważania można jednak dostrzec pewien punkt wspólny. Są oni zgodni co do tego, że obecnie konkurencyjność nie ogranicza się jedynie do rywalizacji cenowo-kosztowej. Znacznie większą rolę zaczynają odgrywać elementy jakościowe związane z podnoszeniem jakości produktów, dodawaniem do nich nowych cech, doskonaleniem technologii produkcji, czy wreszcie zwiększaniem wydajności produkcji. Do postępu tych procesów, a tym samym do uzyskania przewagi konkurencyjnej, w dużym stopniu może przyczynić się sprzyjające otoczenie krajowe i projaściowa polityka rządu.

Wpływ poszczególnych czynników istotnych dla konkurencyjności gospodarek różnych krajów wykazuje duże zróżnicowanie, a także ulega zmianom w czasie. Wraz ze zmianą charakteru konkurencji możemy obserwować ewolucję od twardych do miękkich czynników konkurencyjności, przeniesienie punktu ciężkości z tradycyjnych czynników produkcji na unikatowe, wykreowane przez człowieka. Oznacza to, że zamożność narodów tworzy się, a nie dziedziczy [Porter, 2001, s. 191]. Konkurencyjność nie jest zarezerwowana tylko dla krajów o bogatym dziedzictwie, dobrze zaopatrzonych w czynniki produkcji. Kraje same kreują przewagę konkurencyjną [Hajdukiewicz, 2001, s. 16], wdrażając nowe technologie, rozwijając inwestycje, promując edukację, prowadząc politykę, pozwalającą podmiotom gospodarczym działać efektywnie.

³ Szerzej zob: [Jagiello, 2003, s. 32-35.]

Z przeprowadzonego przeglądu propozycji ujmowania determinant konkurencyjności wynika, że żaden kraj nie może być konkurencyjny w każdej dziedzinie, a co więcej, konkurencyjność raczej się zdobywa, a nie posiada.

Bibliografia

- Abermathy W. D., Clark W. B., Kantow A. M., 1981, *The new industrial competition*, „Harvard Business Review”, September-October.
- Bakier B., Meredyk K., 2000, *Istota i mechanizm konkurencyjności*, w: H. Podedworny, J. Grabowiecki, H. Wnorowski (red.), *Konkurencyjność gospodarki polskiej a rola państwa przed akcesją do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Bieńkowski W., Sadza P., 2000, *Rola instytucji w poprawie konkurencyjności gospodarki — zadania dla rządu*, w: H. Podedworny, J. Grabowiecki, H. Wnorowski (red.), *Konkurencyjność gospodarki polskiej a rola państwa przed akcesją do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Bombińska E., 1998, *Czynniki określające międzynarodową konkurencyjność gospodarki narodowej*, w: K. Budzowski, S. Wydymus (red.), *Zagadnienia handlu zagranicznego*, Materiały VI Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Kraków.
- Bossak J., 2000a, *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki kraju i przedsiębiorstwa. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, w: J. Bossak, W. Bieńkowski (red.), *Konkurencyjność gospodarki Polski w dobie integracji z Unią Europejską i globalizacji*, Tom I, Instytut Gospodarki Światowej, Kolegium Gospodarki Światowej SGH, Materiały konferencyjne.
- Bossak J., 2000b *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki polskiej — ujęcie instytucjonalne*, w: H. Podedworny, J. Grabowiecki, H. Wnorowski (red.), *Konkurencyjność gospodarki polskiej a rola państwa przed akcesją do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Bossak J., 1987, *Zagraniczna polityka ekonomiczna krajów kapitalistycznych*, w: L. Balcerowicz (red.), *Międzynarodowe przyptywy gospodarcze — nowe tendencje i próby regulacji*, PWN, Warszawa.
- J. H. Dunning, 1992, *The competitive advantage of countries and the activities of transnational corporations*, w: *Transnational corporations*, vol. 1.
- Hajdukiewicz A., 2001, *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki narodowej i jej determinanty*, w: „Zeszyty Naukowe AE w Krakowie” nr 556, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków.
- Jagiełło M., 2003, *Wskaźniki międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, „Studia i materiały”, IKCHZ, Warszawa.
- Lubiński M., 1995, *Proces integrowania się ze Wspólnotami Europejskimi jako czynnik wzrostu międzynarodowej konkurencyjności polskiej gospodarki*, „Raporty — Studia nad konkurencyjnością”, Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych, Warszawa.
- Esser K., Hildebrand W., Messner D., Meyer-Stamer J., *Systemic Competitiveness. New Governance Patterns for Industrial Development*, GDI Book Series, Frank Case, London
- Misala J., Ślusarczyk B., 1999, *Ocena międzynarodowej konkurencyjności czynnikowej Polski w okresie transformacji w świetle wyników badań empirycznych*, w: K. Budzowski, S. Wydymus (red.), *Handel zagraniczny — metody, problemy, tendencje*, Materiały VII Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, część I, Kraków.
- Porter M., 2001, *Porter o konkurencji*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 191.

- Scott B. R., 1985, *U.S. Competitiveness: Concepts, Performance and Implications*, w: *U.S. Competitiveness in the World Economy*, Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts.
- Wziętek-Kubiak A., 1997, *Problemy oceny konkurencyjności polskiego przemysłu*, w: J. Mujżel (red.), *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki polskiej*, Raport Nr 30, Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Radzie Ministrów, Warszawa.
- Zielińska-Głębocka A., 1997, *Wprowadzenie do ekonomii międzynarodowej. Teoria handlu i polityki handlowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Zielińska-Głębocka A., 2000, *Podstawowe koncepcje i determinanty konkurencyjności*, w: A. Zielińska-Głębocka (red.), *Konkurencyjność przemysłowa Polski w procesie integracji z Unią Europejską. Teoria, praktyka, polityka*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

A b s t r a c t The Determinants of International Competitiveness

A

Competitiveness, both on the micro- and the macroeconomic scale, is at present acquiring key importance for the economic progress of each country. At present the increase in international competitiveness is one of the most important developmental challenges for many countries. This paper tries to synthesize existing classifications of the competitiveness determinants and shows changes in the character of competition. From the great variety of these classifications one common point of the considerations is emerging. Nowadays, competitiveness is not restricted only to competition in prices and costs. The quality factors begin to play a much more important role. In parallel with the changing competition character, evolution from the hard competitiveness determinants to the soft ones is observed. It is also worth stressing that unique production factors, created by human, are being taken into account much more than the traditional ones.